

इतिहास संशोधनको केही संशोधन

मोहनप्रसाद खमाल

वि. सं. १३७७ साल चैत्र कृष्ण द्वादशीका दिन रुद्र मल्लले आफ्नो नाता पर्ने अरि मल्ललाई देउपाटनमा राज्याभिषेक दिई राजा तुल्याए । परन्तु गद्दीमा अरि मल्ल बसेका भए पनि राज्यको बागडोरचाहिँ रुद्र मल्लकै हातमा थियो । तर वि. सं. १३८३ साल आषाढ पूर्णमाको राति ३० वर्ष ८ महीनाको उमेरमा रुद्र मल्लको मृत्यु भयो । रुद्र मल्लका छोरा वीर मल्ल र त्रिभुवन मल्ल जन्मी केही कालमानै मरे-काले छोरी नायक देवीलाई बज्र्य पद्मल देवी, र देवल दुवैले पाले । त्यसपछि वि. सं. १४०१ मा गद्दीमा बसेका अरि मल्लको पनि देउपाटमा मृत्यु भयो । अरि मल्लको सन्तान केही पनि नहुँदा राजगद्दी चाहिँ खालीनै रह्यो । तर राज्यको बागडोर बाबुकी हुकदार भएर बसेकी रुद्र मल्लकी छोरी नायकदेवीकै हातमा थियो । आखिर वि. सं. १४०३ सालमा १० दिनकी छोरी राजल्लदेवीलाई छाडी आमा नायकदेवीको मृत्यु भयो । पितामही (बाबुकी आमा) देवलदेवीले बडो कण्टको साथ पालिन् । पछि आनन्ददेवका पलान्चोकमा जन्मेका मठ्याहा छोरा राजदेवलाई वि. सं. १४०४ मा सबैका सल्लाहले राजा बनाइ गद्दीमा राखियो” भन्ने घटनाको वर्णन गोपाल राजवंशावलीमा स्पष्टसंग लेखिएको छ ।

यसरी स्पष्टसंग लेखिएको कुरालाई पनि “धनबज्र बज्राचार्यजी वि. सं. २०१३ साल शिवरात्रिमा प्रकाशित इतिहास संशोधन ७ संख्या ३९ क्रमागत संख्याको पृष्ठ ६ मा “हरसिंह देव आएको केही कालपछि ३० वर्षको उमेरमा रुद्र मल्लको मृत्यु भयो । ... रुद्र मल्लको छोरा जन्मी केही कालमानै मरेका हुनाले शासनको बागडोर रुद्र मल्लकी रानी देवलदेवीको हातमा थियो” भनी बहकिनु हुँदै ‘राजल्ल देवीकी बाबुकी आमा देवलदेवीलाई रुद्र मल्लकी रानी) राजल्लदेवीकी आमाकी आमा) भनी जडकलको आधा-

रमा यस्ता अशुद्ध कुराहरू लेख्नुहुन्छ ।

बाबुकी आमालाई तथा आमाकी आमालाई के के भनिन्छ र भन्नुपर्छ भन्ने कुरा पनि धनबज्र बज्राचार्यजीलाई थाहा रहेनछ । उहाँ बाबुकी आमालाई आमाकी आमा बनाउन कुनै संकोच मान्नुहुंदो रहेनछ, भन्ने कुरा यी उद्धृत अशुद्ध वाक्यबाट स्पष्ट हुन्छ ।

कारण:-

वि. सं. १३८३ मा रुद्र मल्लको मृत्युपश्चात् बाबुकी हुकदार भएर बसेकी नायक देवीले दश दिनकी छोरी राजल्ल-देवीलाई छाडी स्वर्गको बाटो तताएपछि आफ्नी नातिनी राजल्ल देवीलाई बडोकण्टका साथ पालन पोषण गर्दै काखमा राखी आफू हर्ताकर्ता बनी शासन गर्ने नायिकाको रूपमा देवलदेवी देखा परेकी छन् ।

हुनत देवलदेवी कसरी पत्नी तथा आमा हुनु भन्ने कुरा गोपालराज वंशावलीमा लेखिएको छैन तापनि राजल्ल-देवीकी पितामही (बाबुकी आमा) हुनु भन्ने कुरा स्पष्टसंग किटेरनै लेखिएको छ ।

फेरि देवलदेवी तिरहुतका राजा हरसिंह देवकी पत्नी हुन् र एक जना छोराको साथ नेपाल उपत्यकामा पसेकी थिइन् भन्ने कुरा द्रोल्खामा प्राप्त चण्डीको पुस्तकमा टिपिएको एक घटनाबाट थाहा हुन्छ । त्यसकारण देवलदेवी

१ पानी परी मकाउन लागेको तथा केही अक्षर उडि-सकेको सो पुस्तकबारे एक वर्षभन्दा अगाडिनै मैले पुरातत्व विभागका निर्देशकज्यूसंग त्यसको सुरक्षा चाँडो हुनुपर्छ भनी अनुरोध गरैको थिएँ । सो पुस्तकको समयमानै राम्रो सुरक्षा भै सबै अक्षरहरू पढ्न सके स्थिति मल्लको वंश र स्थिति मल्लबारे निकै कुशुहरू प्रकाशमा आउलान् जस्तो मुलाई लाग्दछ ।

सद मल्लकी रानी नभई राजलदेवीकी पितामही तथा हरसिंहदेवकी रानी हुन् भन्ने स्पष्ट छ ।

प्रमाण:-

... तस्य स्वर्गस्तै सम्वत्सरो षड्युगवेदा ४४६ आषाढी पूर्णमा रात्रि भागे दाराचतु अग्निप्रवेश कृतम् । तस्य सुनु जायमाने कतिपय दिवसांतरेण मृत्यु ॥ पुत्री सती नायकदेवी नामः पितामही श्री पद्मलदेवीना प्रतिपालितं ॥ श्री देवल देवीद्वयोपि ॥ (गो. रा. वंशावली २७ पत्रबाट)

संवत् ४४६ आषाढ पूर्णमी दाराः समे ... र जायमान कतिपय दिवसान्तरे मृत्युः ॥ पुत्रीसती नायकदेवी नाम पितामही श्री पद्मल देवीना प्रतिपालिता श्री देवलदेवी द्वयोरपि ... (केशर-वंशावली १२ पत्रबाट)

तस्य पुत्री श्री राजलदेवी नामः ॥ जातेन दशदिवसान्ते मातुश्च मृत्यु ॥ पितामही श्री देवलदेवीना अजिकष्टेन प्रतिपालितं ॥ (गो. रा. वंशावली २८ पत्रबाट)

अत्रान्तरे कर्णटवमशिज श्री ज (ग) तसिंहदेव समाहित संगृह्य पुत्री श्री राजलदेवी नाम । दशदिनान्ते माता स्वर्गगक...पितामह्या अतिकष्टेन प्रतिपालिता श्री देवलदेवी नाम कृ... प्रतिपालिता जीविता च ॥ (केशरवंशावली १३ पत्रबाट)

पितामही-ना. (सं.) बाबुकी आमा; वज्यै; पितृ-प्रसू । पितृप्रसू-ना. (सं.) वज्यै, पितामही । (नेपाली शब्द कोशको पृष्ठ ६४६ बाट)

पितामही-(सं. स्त्री.) पितामहकी स्त्री; दादी । (हिन्दी शब्दकोशबाट)

... तुरकैदू रिक्त सपरिवार तिरहुत राजा मन्त्रिभिः सहारण्यं प्रविष्टः । पुत्रेण सहिता पत्नी देवलक्ष्मी देवी च स्वकृष्टुम्बैः सह वलं याचितुं नेपाले प्रविष्टतीः ॥ (दोलखामा प्राप्त तात्कालिक टिपोटबाट)

वि. सं. १३८२ साल माघ शुक्ल तृतीयाका दिन तिरहुतका राजा हरसिंहदेवले रानीहरू जम्मा पारी आफू अगि सरी

दिल्लीका बादशाह गयासुद्दीन तुगलकमाथि जाइलागे । हरसिंह देवसंग गयासुद्दीन तुगलकको घमासान युद्ध भयो । अन्त्यमा हरसिंहदेवको केही जोर चलेन र गयासुद्दीन तुगलकका सैन्यहरूले सिम्रौनगढलाई ध्वस्त पारीदियो । त्यसैले तिरहुतका राजा तथा भारादारहरू सबै जङ्गल पसे । केही कालपछि आफ्ना परिवार र मन्त्रीहरूसहित भएर राजग्राम, दोलखातिर आउंदा तीनपाटनमा पुगेपछि राजा हरसिंहदेवको मृत्यु भयो । यिनका छोरा र मन्त्री दुबै कैद गरीए, परिवार पनि समातियो तथा राजग्रामका मछि (माछी) भारोहरूले हरसिंहदेवका सारा संपत्ति लुटे ।

त्यसको केही वर्षपछि हरसिंहदेवका मन्त्री चण्डेश्वरले राजग्राम कब्जा गरे" भनी गोपाल राज वंशावलीमा यी कुराहरू लेखिएका छन् ।

"तर धनबज्र बज्राचार्यजी इतिहास संशोधन ७ संख्या ३९ क्रमागत संख्याकै पृष्ठ १० मा परन्तु हरसिंहदेव र उनका मन्त्रीले दोलखातिर आफ्नो अधिकार जमाए तापनि नेपाल उपत्यकाभित्र विजय गर्न सकेका थिएनन् भन्ने कुरा माथिको उद्धरणबाट स्पष्ट भैसकेको छ । उनी दोलखातिर आउन लाग्दा तीनपाटन भन्ने ठाउँमै मरिसकेका राजा हरसिंहदेवले मन्त्रीसहित भएर दोलखातिर आफ्नो अधिकार जमाए भन्दै बुझक्कड बनी नचाहिंदा यस्ता अशुद्ध कुराहरू लेख्नुहुन्छ ।

कारण:-

दिल्लीका बादशाह गयासुद्दीन तुगलकहरूको मारले भागेका तिरहुतका राजा हरसिंहदेव आफ्ना जाहान तथा मन्त्रीहरू लिएर दोलखातिर आक्रमण गर्न गएका थिएनन् । बरु नेपालका अरु राजाहरूसंग मद्दत माग्नु भनी दोलखातिर जानका लागि पाहाडी भागमा पसेका थिए ।

कुनै ठाउँमा अधिकार गर्नु छ भने दलबलसहित भएर युद्धको लागि चाहिने सेना, हतियार आदि लिएर जानुपर्दछ । तर हरसिंहदेव त्यसरी गएका थिएनन् । त्यसैले त तीनपाटन भन्ने ठाउँमा उनको मृत्यु हुनासाथ राजग्रामका माछी भारोहरूले हरसिंहदेवको सारा संपत्ति लुटे तथा मन्त्री छोरा दुवैलाई कैद गरे ।

यदि हरसिंहदेव र उनका मन्त्रीले दोलखातिर अधिकार जमाएका भए राजग्रामका माफ्ती भारोहरूले उनको संपत्ति लुटी मन्त्री र छोरालाई कैद गर्नु संभव थिएन । एकत हरसिंहदेवको दोलखा पुग्नु कोसौं बाटो वरनै तीनपाठन भन्ने ठाउँमा सृत्यु भयो । यसरी दोलखातिर आउंदा तीनपाटन भन्ने ठाउँमानै मरिसकेका राजा हरसिंहदेवले दोलखातिर मन्त्रीसमेत भएर अधिकार जमाए भन्नु बिलकुल अशुद्ध हो । तर हरसिंहदेव मरेको केही वर्षपछिमात्र चण्डेश्वरले राजग्रामलाई वि. सं. १३८८ मा कब्जा गर्न सकेका थिए ।

प्रमाण:-

सं. ४४६ माघ सुदि ३ तिरहुति: हरसिंह राजा नस मिथलासन्तोसन्त्र गहीटो ढिलीस तुरकया के वड रापत मोनारपमू थमू अगुमनयाड वस्यभू शिमरावन ग्रह भङ्ग याड, तिरहुतिया राजामहाथा आदिन समस्त वडङ्ग व्यसन बङ्गटोमू ग्लव छिनो लिन्दुविर वव: ग्वलछिन राजग्राम हूलश्या धारे वंग्व । टिपाटस राजा हरसिंह टोशिकक धवस कायन महानथ उभय वंधियडा कुलनं जोड विफंम्वा रजगामया मकिभारो धायान समस्त धन कासन ।

(गो. रा. वं. को पत्र ४६ बाट)

सं. ४५२ मार्गशिर शुदिपर चंडनएश्वरन राजगाम काया दिन । (गो. रा. वं. को पत्र ४७ बाट)

अरू हेर्नुहोस् प्राचीन नेपाल अंक १० मा प्रकाशित राजग्रामको पृष्ठ ५१

भूलसुधार

प्राचीन नेपालका निम्न अंक २ ठाउँहरूमा भूलबाट अशुद्ध छापिइकोले संशोधन गरी पढ्न अनुरोध छ ।

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
		अंक १० मा:-	
४८	२९	११०	१९०
४९	२५	प्यासफुबाट	ठ्यासफुबाट
५०	३९	तामापत्रबाट	ताडपत्रबाट
५१	१	प्रभावतीदेवी	पद्मावतीदेवी
५१	४	तामापत्रबाट	ताडपत्रबाट
५१	६	वि. सं. १३८१	वि. सं. १३८२
५१	२३	२२३	२३३
५१	२६	दोलखामा	दोलखातिर
५१	३०	३ कोस	५ कोस
		अंक ९ मा:-	
५२	१०	अभिलेखप्रकाश	अभिलेखसंकलन

मोहनप्रसाद खनाल